

ZELENA
TRANSFORMACIJA
POZORIŠTA

The logo for Green Art Incubator features a circular, textured green background with a darker green center. The text "GREEN ART INCUBATOR" is written in white, uppercase letters across the center of the circle.

GREEN ART
INCUBATOR

O PRIRUČNÍKU I PROJEKTU

Klimatske promene, kao dugoročni izazov sa kojim se susreće današnje društvo, nameću pitanje njegove sveobuhvatne transformacije, pa tako i neophodne promene u polju kulture i umetnosti. Ovaj priručnik orijentisan je ka podsticanju doprinosa organizacija u polju kulture i umetnosti u ostvarivanju globalnih ciljeva u vezi sa zaustavljanjem dalje eskalacije ovog problema. Predstavlja podršku za integraciju odgovarajućih rešenja u kontekstu suočavanja sa negativnim posledicama klimatskih promena i reagovanja na njih, kao i mogućih rešenja u smislu minimizovanja doprinosa kulturne produkcije na dalju ukupnu degradaciju okruženja u kome globalno društvo funkcioniše.

Cilj priručnika je da doprinese razumevanju neophodnosti i saznavanju realnih mogućnosti *zelene transformacije* u procedurama rada, naslanjajući se na aktuelne politike poput usvojenih strateških dokumenata nacionalne regulative i Evropske unije (uključujući i međunarodne sporazume kao što su Pariski sporazum i Sofijska deklaracija), kao i iskustva dosadašnjih uspešnih evropskih i vanevropskih praksi. Usvajanjem smernica iz priručnika iniciraju se unutrašnje promene koje se odnose na načine rada pozorišta – usvajanje ekološki održivih radnih procedura i uspostavljanje nove menadžment filozofije; dok se istovremeno postiže preusmeravanje spoljašnjeg delovanja pozorišta kao agenta *promena* kroz promišljanje njegovih dodatanih društvenih funkcija, animaciju publike i šire zajednice, te podsticanje njene participacije u sadržajima koji se bave aktuelnim temama klimatske krize i ekološke održivosti.

Priručnik *Zelena transformacija pozorišta* deo je projekta *Green Art Incubator*, čiji su ciljevi:

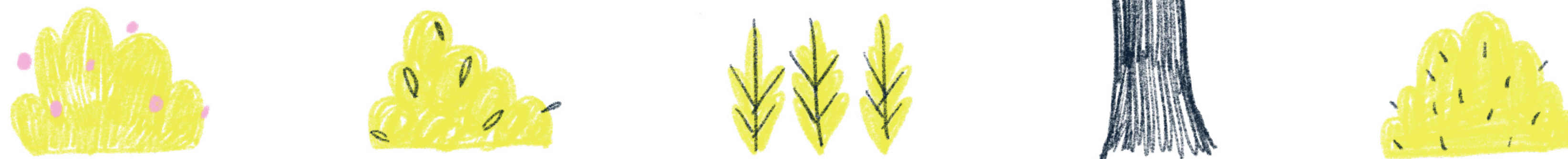
- umrežavanje aktera iz polja kulture i umetnosti zainteresovanih za procese „zelene transformacije”,
- obezbeđivanje edukacije i osnaživanje organizacija na temu ekološki održivog poslovanja u ovom polju,
- afirmacija, u široj javnosti, značaja procesa ublažavanja klimatskih promena i prilagođavanja na njih, sa posebnim fokusom na publiku izvođačkih, audio-vizuelnih i vizuelnih umetnosti.

Kroz različite faze i formate delovanja – od istraživanja, preko obuke, do primene stečenih znanja i konačno kroz upotrebu priručnika – Projekat na inovativan i komunikativan način podstiče stvaranje platforme za okupljanje kulturnih aktera i umetničkih inicijativa koje će uvažavati principe zelene tranzicije. Istovremeno, projekat pledira na podizanje svesti šire publike o značaju pitanja u kontekstu klimatske krize, te pruža strateško usmerenje resoru kulture u pravcu sopstvenog aktivnijeg uključivanja u ove procese i uključivanje zajednice u iste.

**KAKO DA
KORISTITE OVAJ
PRIRUČNIK**

Priručnik *Zelena transformacija pozorišta* koncipiran je tako da omogući upoznavanje sa problemom klimatske krize, načinima na koje ona utiče na pozorište i aktivnostima koje pozorišne organizacije mogu i moraju preduzeti u tom kontekstu. Nakon prva dva – uvodna dela o klimatskoj krizi i *zelenoj transformaciji* u izvođačkim umetnostima, sa posebnim fokusom na zatečeno stanje u ovdašnjim pozorištima, prikazane su konkretne smernice i uputstva koja se odnose na promene organizacione kulture i *opštih* poslova u pozorištu (poglavlje 3), te promene koje treba da vode prelasku na produkcionu model *održive* predstave (poglavlje 4). Na kraju priručnika ponuđen je pregled važnih pojmova i koncepta u ovom kontekstu, kao i linkova sa dodatnim informacijama.

Nadamo se da će vam ova publikacija biti korisna i jednostavna za korišćenje i da će podstaći vaše organizacije na dugoročni i uzbudljiv proces zelene transformacije. To svakako donosi puno izazova i zahteva, ali i nove prilike za inovaciju, kreativno delovanje, saradnju i uspostavljanje snažnije uloge pozorišta u zajednici.

Autori priručnika: dr Ksenija Marković Božović, dr Jovana Karaulić, dr Vladimir Đurđević

Donator projekta Green Art Incubator: Fondacija za otvoreno društvo

Partneri na projektu: Fakultet dramskih umetnosti, Fizički fakultet Univerziteta u Beogradu, SCEN- Studije scenskog dizajna Tehnički fakultet Novi Sad, Smart Kolektiv, SeeCULT platforma

ZELENA
TRANSFORMACIJA
POZORIŠTA

Dizajn priručnika: Andreja Lepir

Lektura: dr Biljana Mitrović

Koordinator projekta: Tijana Mićanović

Beograd, 2022.

FAKULTET
DRAMSKIH
UMETNOSTI
U BEOGRADU

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

smart
KOLEKTIV

SADRŽAJ

KLIMATSKA KRIZA

2. ZELENA TRANSFORMACIJA U IZVOĐAČKIM PRAKSAMA

Ka održivom pozorištu

Principi zelene transformacije pozorišta

Presek stanja održivosti pozorišta u Srbiji

3. ZELENA TRANSFORMACIJA ORGANIZACIONE KULTURE I OPŠTIH RADNIH PROCEDURA POZORIŠTA

Kreiranje plana zelene transformacije

Formiranje akcionog plana

Mapiranje resursa i podrške

Saveti za lidere

Praktične aktivnosti – marketing, opšti poslovi, svakodnevni život pozorišta

Promocija, marketing i komunikacija (zelenija štampa i oglašavanje)

Opšte praktične aktivnosti

4. ZELENA PRODUKCIJA – ODRŽIVA PREDSTAVA

Šta je zelena produkcija?

Osnovna načela održive predstave

Praktične aktivnosti

Priprema i razvoj predstave (smernice za reditelje, producente, članove tima)

Scenografija

Kostim, frizura, maska

Svetlo, zvuk, audio-vizuelna oprema

Putovanja, gostovanja

PRILOZI

PREGLED VAŽNIH POJMOVA I KONCEPATA

1. KLIMATSKA KRIZA

Od početka industrijske revolucije, koncentracija ugljen-dioksida u atmosferi porasla je za 50%.¹ Porast je prvenstveno vođen njegovom nekontrolisanom emisijom usled sagorevanja fosilnih goriva, uglja, nafte i gasa, kao osnovnih energenata savremenog društva. Ova promena u koncentraciji ugljen-dioksida dovela je do zagrevanja planete, koja je trenutno, u odnosu na drugu polovinu devetnaestog veka, u proseku toplija za 1,19°C.² Naizgled malo zagrevanje pokrenulo je niz drugih promena u klimatskom sistemu Zemlje, koje savremeno društvo i prirodu koja nas okružuje uvode u zonu povećanih rizika. Rizici već jesu, a tek će biti, prepreka za nesmetani razvoj društva kao i za normalno funkcionisanje prirodnih sistema. Sve češći i jači toplotni talasi, poplave, suše, požari, degradirana zemljišta i narušeni ekosistemi jasno ukazuju da kao društvo ne idemo u dobrom smeru. Zato ne treba da nas čudi da sve češće govorimo o klimatskoj krizi, a ne klimatskim promenama.

Ovo je i razlog okupljanja svih zemalja sveta 2015. godine u Parizu, kada je potpisan po mnogo čemu jedinstveni sporazum. Prema Pariskom sporazumu, zemlje potpisnice obavezale su se da smanjenjem svojih emisija ograniče dalji porast globalne temperature značajno ispod 2°C, te da će uložiti dodatne napore da on potencijalno ostane ispod 1,5°C. Postavljanjem ove granice globalnom društvu uspostavljen je imperativ da se fosilna goriva više ne koriste, te da globalne emisije budu jednake nuli sredinom ovog veka. Sa druge strane, ukoliko se postojeći trend nastavi, granica od 1,5°C biće pređena već 2034. godine,² zbog čega je smanjenje emisija urgentni zadatak koji treba ugraditi u svaki aspekt života društva i pojedinca.

¹ <https://keelingcurve.ucsd.edu/>

² <https://cds.climate.copernicus.eu/cdsapp#!/software/app-c3s-global-temperature-trend-monitor?tab=app>

**ZELENA
TRANSFORMACIJA
U IZVOĐAČKIM
PRAKSAMA**

Sveukupno prisutna i intenzivno promovisana ideja je da umetnost i kultura mogu dati značajan doprinos uvećanju vidljivosti i boljem društvenom razumevanju problema aktuelne klimatske i ekološke krize.³ Redefinisanje savremene paradigme kulture kao „moćnog mesta za promišljanje klimatske krize” zahteva strateški rad na sprovođenju *eko-zaokreta* institucija, organizacija i produkcija u ovom polju, zbog čega je na globalnom planu prisutno sve više zelenih programskih i produkcionih pristupa. Međutim, srpska kulturna i umetnička produkcija i dalje imaju vrlo skromna iskustva u kontekstu ekologije, što nedvosmisleno ukazuje na potrebu za osnaživanjem kulturnih aktera u ovom pravcu.

³ Chaudhuri, Una. "Research theatre." *Research Theatre, Climate Change and the Ecocide Project: A Casebook*. Palgrave Pivot, New York, 2014. 1-21.

KA ODRŽIVOM POZORIŠTU

Pravce kretanja *ka održivom pozorištu* moguće je identifikovati u brojnim, inovativnim praksama organizacija poput *Julie's Bicycle*, *Creative Carbon Scotland*, *SiPA*, *Ecostage* itd. Međutim, u strateškom planiranju procesa zelene transformacije srpskih pozorišta od podjednake važnosti je lokalni socio-ekonomski kontekst, tržište i pravno-regulativni okvir koji određuju prava, obaveze i mogućnosti *ekološkog delovanja* privrednih subjekata, načini finansiranja i uređenja kulturno-umetničke produkcije, te mesto i uloga pozorišta u srpskom društvu. Važno je i izbeći *zamku* prevelikih očekivanja jer je jasno da oblast pozorišta ne može da utiče na konačno rešenje problema sa kojima se suočavamo u kontekstu klimatske krize, ali ne sme se dozvoliti ni podcenjivanje njegovog doprinosa u društvenom razumevanju ove teme, kao ni činjenice da je rad na uspostavljanju ekološki održivih praksi ujedno i mogući instrument prevazilaženja sve izvesnije ekonomske neodrživosti pozorišta.

Izvesno je da su pred nama brojne zakonske promene u kontekstu postizanja ekološki održivog načina poslovanja, zbog čega je važno da pozorišta na vreme prepoznaju rizike koje ove promene mogu imati na način njihovog rada. Pri tome, strateške aktivnosti u ovom pravcu, poput prelaska na režim redukovanja potrošnje energije, ponovno korišćenje i razmena materijala i sl., mogu voditi značajnim uštedama, kao i refokusiranju sa resursa jedne organizacije na celokupni sistem, te iniciranju novih oblika saradnje. Paralelno, *zelenom transformacijom* poslovanja pozorište ostvaruje ulogu medijatora u osvešćivanju

i iniciranju dijaloga na temu klimatske krize (sa kojom se ljudi najčešće suštinski ne povezuju), čime ostvaruje širi uticaj – podiže svoj ugled, privlači nove talente, jača kulturni i socijalni kapital organizacije.

Klimatska kriza nije samo izazov koji je potrebno savladati, jer promena parametara po kojima pozorište (trenutno) funkcioniše predstavlja i uzbuljivu kreativnu priliku. Tako, period prilagođavanja novom modelu rada ne treba shvatati kao godine restrikcije, već godine dinamičnih i kreativnih promena ispunjenih prilikama za razvoj programa pozorišta i njegovih aktivnosti (npr. razvoj letnje sezone, planiranje događaja na otvorenom, kolaborativni projekti itd.). U pravcu prihvatanja klimatske krize kao kreativnog izazova, važno je podvući i to da održivo stvaranje predstave ne podrazumeva diktat scenskog minimalizma, ne uslovljava kako predstava treba da *izgleda*, niti zadaje opsege njenog umetničkog i idejnog dometa i zahvata, već nalaže nove okvire pozorišnim stvaraocima, nove – *zelene principe* u skladu sa kojima se ostvaruju postojeća misija i vizija pozorišta.

5 RAZLOGA ZA PROMENU

1. Zelena transformacija poslovanja pozorišta doprinosi boljoj pripremljenosti organizacije za buduće zakonske izmene
2. podrazumeva uštedu na dugoročnom planu;
3. otvara nove perspektive u pogledu kolaborativnog stvaralaštva;
4. utiče na stvaranje snažnijih veza između pozorišne organizacije i zajednice, doprinosi boljoj reputaciji pozorišta i procesima razvoja publike
5. podstiče kreativnost i inovaciju.

PRINCIPI ZELENE TRANSFORMACIJE

Prema analizama pionirskih organizacija u ovoj oblasti emisije ustanova kulture u UK u sezoni 2018/2019. bile su tolike da je za njihovo „otpisivanje” bilo potrebno 115.000 stabala, koja bi ostvarene emisije poništavale narednih 100 godina.⁴ Pritom, ova statistika utvrđena je nakon sveobuhvatnog programa smanjenja emisija u ustanovama kulture, koje su danas u UK za 35% manje nego pre jedne decenije.

Ako pretpostavimo da je trenutna situacija kod nas slična onoj u UK pre početka sprovođenja programa smanjenja emisija, te izdvojimo samo oblast pozorišta, doći ćemo do zaključka da, okvirno – jednonedeljni repertoar jednog

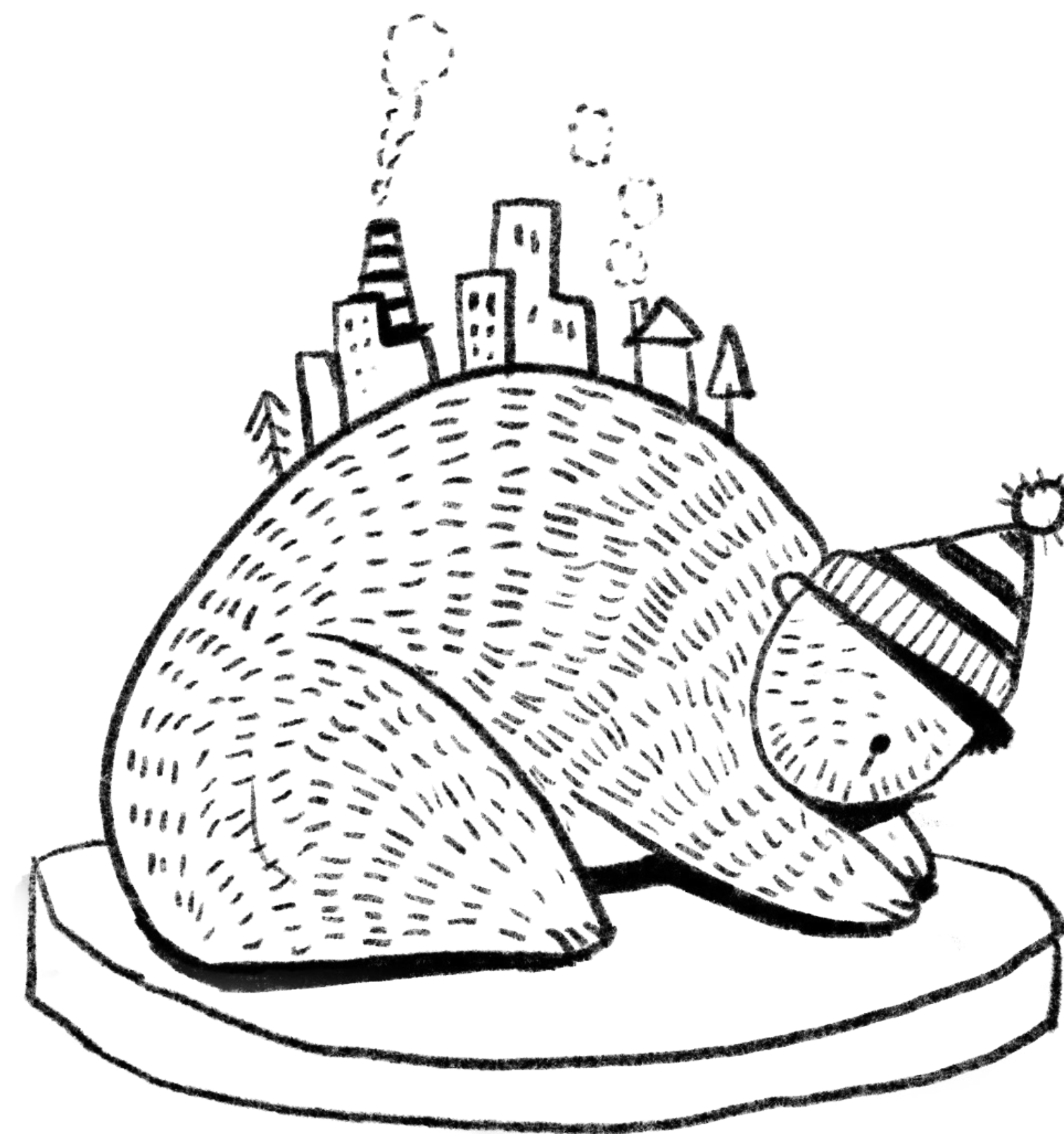
pozorišta u Srbiji zahteva jednu novu šumu na površini jednog fudbalskog terena. Da li ovaj scenario deluje održivo? Da li deluje održivo ako je jasno da pored pozorišnih izvedbi, imamo i bioskopske predstave, koncerte, muzejske i galerijske izložbe i sva ostala kulturna dešavanja? Kako ćemo pronaći slobodan prostor koji će biti pretvoren u šume? Jednostavno, uvećanje šumskih površina je neupitno pozitivno, ali i izvesno limitirano, zbog čega rešenje održivosti ne možemo planirati isključivo u poništavanju ostvarenih emisija i pokušaju naknadnog popravljavanja već učinjene štete. Paralelno, ono zahteva stvaranje uslova da se buduće štete izbegnu i smanje – uspostavljanje održivog kreativnog razvoja i produkcije, tj. planiranje i sprovođenje procesa *zelene transformacije pozorišta*.

Proces *zelene transformacije pozorišta* potrebno je sistemski planirati i sprovoditi, polazeći od utvrđivanja rizika i njihovih implikacija (neposrednih i sekundarnih), a zatim planiranja strateških aktivnosti i izazova njihove primene. Praktično, to podrazumeva različite tipove aktivnosti kojima je rizik moguće izbeći, transformisati ga u priliku za inovaciju i unapređenje ili minimizirati njegove posledice, planirane u okviru svih segmenata rada pozorišne organizacije – u pripremi, izvođenju i gostovanju predstava, marketinškim aktivnostima, praksama u kontekstu održavanja zgrade/prostora/tehnike i svakodnevnim aktivnostima zaposlenih. Među planiranim aktivnostima potrebno je napraviti prioritete i proceniti šta je izvodljivo u okvirima organizacije, a šta unutar šire mreže; za svaku aktivnost mora postojati odgovorno lice i detaljan plan sprovođenja i evaluacije.

⁴ [https://www.artscouncil.org.uk/sites/default/files/download-file/14-01-20 Arts Council Environmental Report 201819 FINAL_3.pdf](https://www.artscouncil.org.uk/sites/default/files/download-file/14-01-20%20Arts%20Council%20Environmental%20Report%20201819%20FINAL_3.pdf)

OSNOVNE SMERNICE U KONCIPIRANJU ODRŽIVIH PROCEDURA RADA U POZORIŠTU SU:

1. Svaki kreativni proces u pozorištu mora sadržati aspekt održivosti, zbog čega – od početka pripreme projekta – u rediteljskoj eksplikaciji i viziji autorskog tima u pogledu dizajna projekta, moraju biti ugrađeni zeleni koncepti.
2. Rezultati uspeha zelene transformacije u velikoj meri zavise od načina saradnje i komunikacije unutar tima.
3. Koncipiranje budžeta mora da omogući saradnju timova na održivom razvoju projekta (predvidi dodatno vreme i resurse za pronalaženje održivih alternativa).
4. Prihvatanje zelenih koncepata u procesu proizvodnje dekora i kostima zahteva promene u postojećem načinu rada, upotrebu novih materijala i alata.
5. U celokupnom procesu produkcije neophodno je voditi računa o doslednoj i kontinuiranoj primeni koncepata ponovne upotrebe materijala i opreme, reciklaže i/ili prenamene.
6. U planiranju procesa nabavke i gostovanjima neophodno je voditi računa o izboru načina transporta, s aspekta različitih količina emisija koje proizvode alternativne varijante.

PRESEK STANJA ODRŽIVOSTI POZORIŠTA U SRBIJI

Čitajući prethodno definisane smernice, deluje da se mnoge od njih već primenjuju u redovnoj praksi pozorišta u Srbiji, iako suštinski ne postoji formalna orijentacija ka prelasku na zeleni način poslovanja. Ovo dokazuju i rezultati istraživanja sprovedenog u okviru *Green art incubator* projekta.⁵

⁵ Istraživanje je sprovedeno u 7 gradskih pozorišta u Beogradu – Ateljeu 212, Beogradskom dramskom pozorištu, Pozorištu na Terazijama, Zvezdara teatru, Bitef teatru, Pozorištu Boško Buha, i Malom pozorištu Duško Radović. Analizom godišnjih izveštaja, statuta i medijske arhive, te korišćenjem metode upitnika (koje su popunjavali upravnici i zaposleni u pozorištima), prikupljeni su podaci o iskustvima i praksama pozorišta na temu primene zelenih koncepata u njihovom radu. Identifikovana ključna pitanja su potom diskutovana u okviru fokus grupe, kroz formu radionice /debatnog panela.

Van povremenog umetničkog referisanja na ovu temu, pozorišta obuhvaćena istraživanjem većinski su identifikovana kao organizacije koje se ne bave u dovoljnoj meri svojom ulogom i obavezama u kontekstu reagovanja na ekološku i klimatsku krizu. Tako, na primer, iako je praksa evidentiranja potrošnje električne energije prisutna, opšti utisak je da se ne vodi dovoljno računa o ekološkoj dimenziji energetske efikasnosti radnih prostora i procedura. Pozorišta tek sporadično imaju iskustva u treninzima za zaposlene u kontekstu zelene transformacije; samo jedno demonstrira kontinuirano interesovanje za učešćem u projektima sa eko-tematikom, a isto važi i za partnerstva sa organizacijama koje deluju u ovom domenu. Na pitanje o iskustvima u sistematičnom razvrstavanju otpada sva pozorišta navode da je ovo malo ili nimalo prisutna praksa.

U pripremi i izvođenju predstava dijalog o zelenim konceptima najčešće nije prisutan, a isto važi i za aktivnosti koje se odnose na: zeleni pristup u održavanju odeće i materijala (pranje na 30°C, korišćenje bio-deterdženata, sušenje na vazduhu i sl.), upotrebu materijala koji poseduju eko-sertifikate, pažljivo tretiranje i odlaganje PVC-a, štetnih boja, hemikalija i sl. Nešto je bolja situacija kada je u pitanju upotreba efikasnih električnih uređaja (LED osvetljenje i efikasni sistemi osvetljenja / audio-vizuelna tehnika sa punjivim baterijama) i primena uslova energetske efikasnosti prilikom obnove električne opreme i alata koji su na opštem nivou prisutni u osrednjoj meri. S druge strane, fleksibilan pristup u oblikovanju scenografije i kostima koji omogućava njihovu lakšu ponovnu upotrebu prisutan je gotovo svuda i stalno, kao i praksa

doniranja dekora, kostima i materijala koji se više ne koriste. Takođe, planiranje gostovanja uz promišljanje najkraće rute, ali i praksa koncipiranja marketinških aktivnosti s aspekta minimizacije štampanih materijala i korišćenja digitalnih opcija komunikacije, u značajnoj meri se primenjuju u svim analiziranim pozorištima. Međutim, imajući u vidu ostale nalaze, nameće se pitanje: u kojoj meri identifikovane pozitivne prakse ukazuju na prisustvo ekološke svesti organizacija, a u kojoj su, prosto, u pitanju drugi „ne-ekološki” faktori.

Upitani šta smatraju ključnim izazovom u primeni zelenih koncepata, pozorišta navode: stalne infrastrukturne probleme (termoizolacija, neispravne individualne kotlarnice, neophodnost rekonstrukcije radi dobijanja energetske pasoša); nedostatak sredstava; neusklađenost administrativnih pravila funkcionisanja institucije i mogućeg odabira rešenja; nepostojanje „zakonske obaveze” razvrstavanja otpada; manjak edukacije i podizanje svesti o važnosti ove teme; manjak zaposlenih koji bi se bavili pojedinim aktivnostima kao što su upravljanje viškovima radi doniranja/recikliranja; neophodnost promena Zakona o javnim nabavkama, gde bi se kao uslov postavio i ekološki aspekt; te nedostatak podsticaja privrednih subjekata da ekološki deluju. U skladu sa poslednjim neophodno je primetiti i to da ni instrumentima kulturne politike pozorišta nisu usmerena da zeleno posluju: ne postoji zelena knjiga pozorišta na gradskom ili nacionalnom nivou; imperativ i principi zelene transformacije nisu prisutni u opštim ciljevima kulturnog razvoja; evaluacija održivosti poslovanja nije segment obaveznih izveštaja koji se podnose

osnivaču; nedostaju programi nagrađivanja pozitivnih praksi ove vrste; izostaju sistemska istraživanja i studije, a projekti u ovom kontekstu nedovoljno su afirmisani, što potvrđuje i zanemarenost kriterijuma ekološki odgovornog delovanja u uslovima budžetskih konkursa za sufinansiranje projekata u kulturi i umetnosti.

S druge strane, polazeći od smernica Akcionog plana adaptacije na klimatske promene sa procenom ranjivosti Grada Beograda iz 2015. godine, Akcionog plana za zeleni grad iz 2020, te usvojenog Zakona o klimatskim promenama Vlade R.S., evidentno je da postoji neiskorišćeni prostor za primenu zelenih politika u gradskim pozorištima, sa fokusom na implementaciji strukturnih i nestrukturnih mera u radu ovih institucija. Prema navedenim dokumentima, *strukturne mere* podrazumevale bi prilagođavanje kroz procese mera štednje i energetske efikasnosti, ponovne upotrebe materijala i reciklaže; dok bi primena *nestrukturnih mera* obuhvatala reprezentaciju održivosti kroz komunikacione procese (marketinške aktivnosti) i participaciju publike u kreiranju ekološkog narativa (na primer: različiti edukativni programi i programi animacije kojima se publika uključuje u zelene inicijative pozorišta).

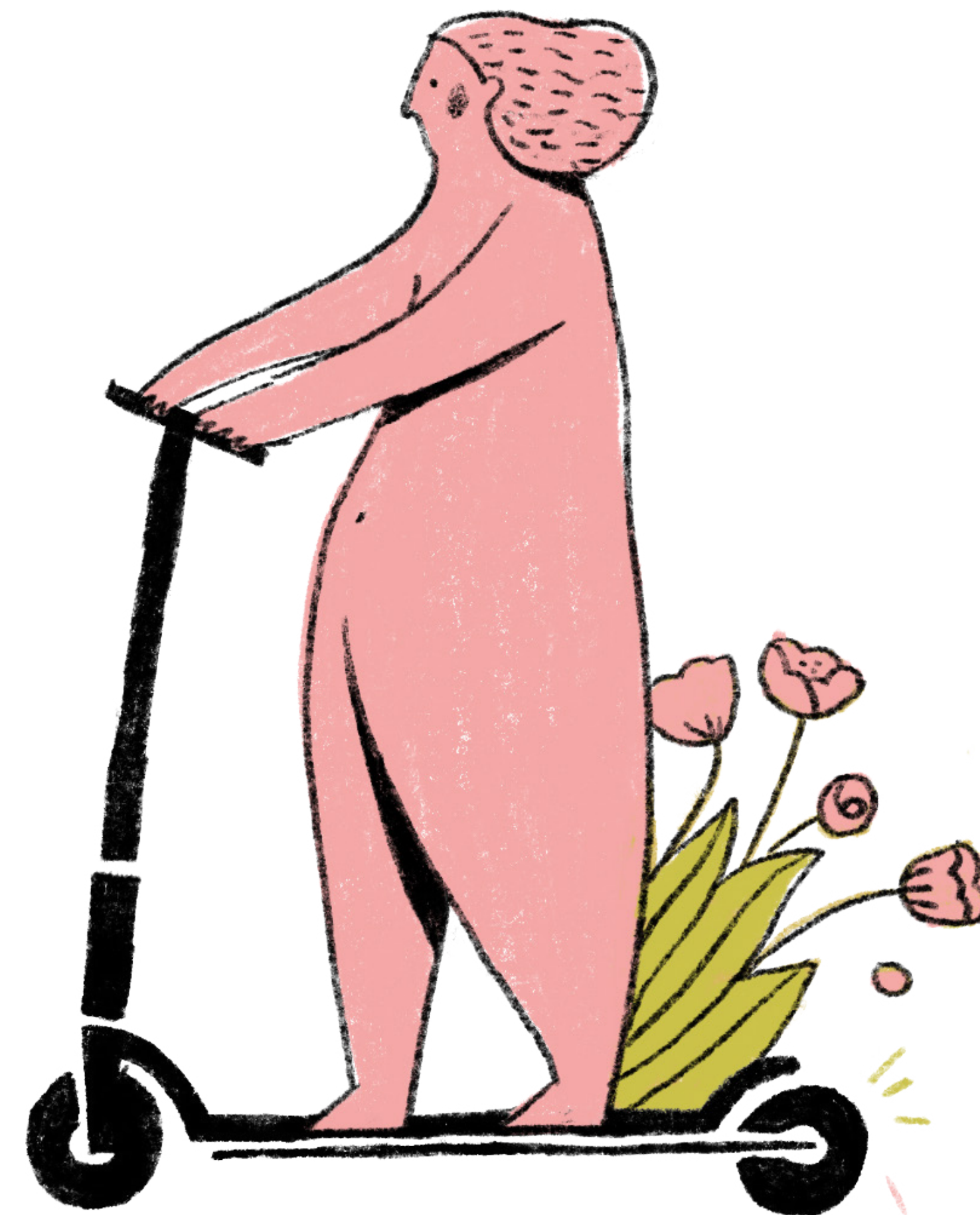
**3. ZELENA
TRANSFORMACIJA
ORGANIZACIONE
KULTURE I OPŠTIH
RADNIH PROCEDURA
POZORIŠTA**

KREIRANJE PLANA ZELENE TRANSFORMACIJE

Kako bi ciljevi i tok procesa zelene transformacije organizacije bili jasni svim zaposlenima, poželjno je kreirati zvanični plan/dokument na ovu temu. **Publika, partneri i šira javnosti**, takođe, treba da budu obavješteni o postojanju *eko-strategije* pozorišne kuće, njenim postavljanjem na sajt i društvene mreže, javnim obavještenjima o započetom procesu i sl. Pored toga, **spoljne saradnike** potrebno je ne samo informisati o uvođenju promena u rad pozorišta, već i podstaknuti na slične akcije, zbog čega je poželjno da ugovori sa njima sadrže tzv. *zelene klauzule*.

PLAN ZELENE TRANSFORMACIJE PREDSTAVLJA **STRATEŠKI DOKUMENT** KOJI UKLJUČUJE:

- **manifest** – eksplicitno opredeljenje ka eko-zaokretu sa jasno navedenim ciljevima istog; i
- **prateći akcioni plan** prilagođavanja na klimatske promene i njihovo ublažavanje sa **mapiranim partnerima** (organizacijama, mrežama i platformama koje se bave ekološkim pitanjima) i **instrumentima podrške** (poput dostupnih kurseva, onlajn kalkulatora emisija ugljen-dioksida, priručnika itd.).

FORMIRANJE AKCIONOG PLANA

U formiranju akcionog plana, primarno je **utvrditi rizike (I)**, pri čemu se: neposredni rizici odnose na trenutne i buduće aktivnosti organizacije (svakodnevni rad, planove, umetnički program, postojeće i buduće uloge u zajednici); a sekundarni na probleme koji se mogu javiti usled širih društvenih i ekonomskih promena izazvanih klimatskom krizom (npr., ako većina sredstava iz javnih fondova ide ekološkim projektima, da li će to ugroziti finansiranje projekata u kulturi?).

Sledeći korak je **razmisliti kakve su moguće implikacije (II)** po organizaciju, a zatim i zajednicu u kojoj ona deluje. Shodno tome planiraju se **načini da se identifikovani izazovi prevladaju (III)**, što uključuje praktične intervencije/akcije (poput sadnje i gajenja više zelenila oko zgrade, popravke stolarije, zamene sijalica i sl.) ili menadžerske intervencije (kao što je komunikacija sa zaposlenima na ovu temu, trening itd.).

Planirane aktivnosti mogu biti osmišljene tako da se: 1.) rizik izbegne prevencijom situacije koja može da se desi (npr. adaptacija zgrade u kontekstu zaštite od preobimnih padavina); 2.) redukuje obim rizika minimiziranjem njegovih posledica (smanjivanje obima štampe u kancelarijskim i drugim poslovima); ili 3) rizik transformiše u poslovnu priliku (npr. prelazak na digitalni oblik oglašavanja i razvoj društvenih mreža i sajta).

Plan zelene transformacije podrazumeva i **objektivnu procenu mogućnosti organizacije**, što između ostalog znači da u zavisnosti od njene veličine, resursa i kapaciteta može biti moguće učiniti samo nekoliko manjih, konkretnih stvari, dok će veći i kompleksniji ciljevi biti izvodljivi tek u okviru šire mreže. Takođe, imajući u vidu kapacitete, među planiranim akcijama potrebno je **napraviti prioritete** u odnosu na to šta je moguće uraditi i šta će dati najviše rezultata. Aktivnosti i ciljeve treba planirati kao kratkoročne (3–6 meseci), srednjoročne (6–12 meseci) ili dugoročne (u narednim godinama), imajući na umu da preuzimanje prevelikog broja novih zadataka može suviše opteretiti organizaciju, ali i da planiranje „na dugom štapu” može učiniti da se ne reaguje na vreme, te proces previše „razvuče”.

Za svaku aktivnost, ili grupu aktivnosti, mora postojati **odgovorno lice, utvrđeni načini evaluacije i datumi** razmatranja dokle se stiglo u sprovođenju plana.

MAPIRANJE RESURSA I PODRŠKE

Kao što je već pomenuto, identifikovani problemi pozorišnih organizacija s aspekta sprovođenja procesa zelene transformacije odnose se na: manjak vremena, manjak zaposlenih, nedostatak konkretnih znanja i informacija, finansijske prepreke i nepostojanje adekvatnih podsticaja privrednim subjektima da ekološki deluju.

Nedostatak vremena – U sprovođenju plana transformacije jedna od objektivno najvećih prepreka jeste manjak vremena, jer je ovo novo polje rada značajno za sve, ali najčešće nije ničija specifična odgovornost. Zato je važno odrediti zaposlene koji će biti nosioci planiranih aktivnosti, i u njihove opise poslova uključiti odgovornost u vezi sa ovim pitanjima.

Nedostatak novca – Uvođenje promena (poput redukovanja potrošnje električne energije, smanjivanje obima štampanih materijala, ponovno korišćenje resursa itd.) svakako će doprineti uštedi u redovnom poslovanju pozorišta, ali može podrazumevati i dodatne inicijalne troškove (za upodobljavanja zgrade, zamenu zastarele tehnike i sl.). Međutim, važno je razumeti da ovo donosi finansijske benefite na dugoročnom planu, tj. da rad na uspostavljanju ekološke održivosti doprinosi i boljoj ekonomskoj i

tržišnoj održivosti pozorišta. S tim u vezi, uobičajena je praksa fandrejzovanja procesa zelene transformacije, potraživanjem sredstava od javnih i privatnih fondova. Konkurišući na sve brojnije javne pozive u kontekstu društvenog eko-zaokreta, u skladu sa usvojenom i transparentnom eko-strategijom kuće, pozorišta mogu čak rešiti višegodišnje, postojeće infrastrukturne probleme.

Nedostatak stručnosti i manjak zaposlenih – Za uspeh procesa zelene transformacije od ključne važnosti su zaposleni i zajednički rad. U tom smislu, svi zaposleni (ali i spoljni saradnici) moraju biti obavešteni o novoj, ekološkoj orijentaciji organizacije, i upoznati sa manifestom i akcionim planom njene zelene transformacije. Važno je podstaći zaposlene da pronađu održivije alternative u sopstvenom radu, inspirisati ih na dublje razmišljanje o ovoj temi, obezbediti adekvatnu edukaciju i stalni dotok informacijama. Ovo podrazumeva i angažman eksternih stručnjaka za pomoć, identifikaciju brojnih onlajn kurseva i vodiča, kao i različitih događaja, platformi, programa i projekata posvećenih odgovoru pozorišnih organizacija i polja umetnosti u celini na problem klimatske krize.

Nedostatak podrške – Na kraju, uvođenje promena u ovom kontekstu podrazumeva i aktivni rad na umrežavanju sa kulturnim, obrazovnim, naučnim i drugim organizacijama radi zajedničkog delovanja na uspostavljanju boljeg socio-ekonomskog i političkog okvira za sprovođenje procesa zelene transformacije. Prava i obaveze privrednih subjekata po pitanju ekološkog delovanja intenzivno se menjaju, i očekivano je da će u skoroj budućnosti one biti primorane na uvođenje izmena postojećih praksi u ovom smislu, te je dobro da pozorišta na vreme postanu akter sistemskih promena, zastupajući interese struke i profesije „iz prve ruke”.

SAVETI ZA LIDERE

- Počnite od identifikovanja onoga što je potrebno promeniti kako bi se postigli maksimalni rezultati. Postoje različite stručne organizacije i platforme u ovom domenu (poput *Green art inkubatora* u Srbiji ili *Carbon Trusta* u Engleskoj), koje nude besplatnu pomoć i savete, nalaze relevantnih istraživanja, pa i kalkulatore ugljen-dioksida i otpada koje proizvodi jedna organizacija, na osnovu čega je moguće jasno identifikovati rizike, odrediti prioritete u procesu transformacije i planirati najefikasnije redukcije.
- Formulшите precizni akcioni plan.
- Uključite zaposlene u proces transformacije, organizujte razgovore i treninge koji će podići kapacitete za promenu postojećih praksi (uključujući i najosnovnije poput isključivanja svetla, odlaganja otpada i recikliranja, kontrolisanja sistema za grejanje/hlađenje itd.).
- Odredite pojedince među zaposlenima koji će imati posebne odgovornosti u kontekstu usvajanja zelenih koncepata.
- Pratite potrošnju energije, poredite mesečne potrošnje, razgovarajte sa tehničkim direktorom o odnosu ovoga i ekološke održivosti radnih procedura.
- Planirajte uštedu i investicije u ovom kontekstu. Pronađite programe podrške i konkurse fokusirane na podsticanje zelenih inicijativa.
- Uključite zelene klauzule u svoje dogovore sa spoljnim partnerima. Inspirišite ih na usvajanje održivih modela poslovanja (obavestite ih o svom manifestu i aktivnostima, ugovorima koje ste potpisali sa firmama za odlaganje otpada, informacijama koje ste prikupili na ovu temu).
- Inicirajte nove i uključite se u postojeće mreže koje deluju u pravcu lobiranja za zakonske izmene orijentisane ka postizanju efikasnijeg društvenog odgovora na temu klimatske krize.

PRAKTIČNE AKTIVNOSTI - MARKETING, OPŠTI USLOVI, SVAKODNEVNI ŽIVOT POZORIŠTA

Tranzicija pozorišta ka održivim, zelenim konceptima, podrazumeva, dakle, niz promena/aktivnosti, među kojima su pojedine uskospecifične za određene segmente rada pozorišta, dok su druge – opštije primenjive u praksama različitih sektora i radnih profila: smanjenje količine materijala koji se štampa i izbor ekološki održivijih opcija (npr: štampa na obe strane papira, korišćenje recikliranog papira, biljnog mastila, digitalne prezentacije ideja itd.); korišćenje usluga lokalnih firmi radi smanjivanja emisije ugljen-dioksida; korišćenje bicikla ili javnog prevoza kada god je to moguće (za dostavu, nabavku, dolazak na posao); štednja električne energije (isključivanje svetla i aparata koji se ne koriste, korišćenje energetski štedljive opreme); ponašanje u skladu sa Zero Waste regulacijama (ukoliko postoje); sprovođenje aktivnosti u dobro izolovanim prostorijama; saradnja sa partnerima koji ekološki posluju i implementacija zelene politike u komunikaciji putem elektronske pošte, dokumentima, ugovorima itd. ⁶

⁶ U vezi sa opštim preporukama pozorištima, važno je pomenuti i one koje se odnose na ekološki odgovorno delovanje u naročito kriznim uslovima, kao što je pandemija COVID-19 virusa. Planiranje rada pozorišta u takvim uslovima ujedno je prilika za integrisanje ekoloških opcija u nove protokole, tj. prilika za identifikovanje i reagovanje na nove izazove. Tako se, zbog pojačanog korišćenja lične zaštitne opreme proizvedene za jednokratnu upotrebu, te posrednog stvaranja velikih količina otpada, predlaže opcija koja više odgovara ekološkim standardima i podrazumeva obezbeđivanje dvoslojnih maski koje se mogu prati i ponovo koristiti, nabavljenih od lokalnih preduzetnika, pa i potencijalno brendiranih imenom pozorišta ili naslovom predstave. Dalje, naglašena obaveza održavanja lične higijene i čistoće prostora, kao preporučeni odgovor ima korišćenje sertifikovanih eko-proizvoda, obezbeđivanje beskontaktnih sanitajzera, korišćenje 100% reciklirane papirne galanterije, korišćenje sapuna bez mirisa, nabavljanje velikih pakovanja sredstava za održavanje i ličnu higijenu itd.

PROMOCIJA, MARKETING I KOMUNIKACIJA (ZELENIJA ŠTAMPA I OGLAŠAVANJE)

- Smanjite količinu materijala koje štampate;
- Birajte ekološki održivije opcije – npr: štampa na obe strane papira, korišćenje recikliranog papira, biljnog mastila, opcija štampe koje su navedene kao ekološke itd.;
- Koristite usluge lokalnih štampara radi smanjivanja emisije ugljen-dioksida;
- Budite štedljivi u distribuciji promo materijala – npr: umesto programa uputite publiku na korišćenje QR kodova izloženih na ključnim mestima, linka na vašem veb-sajtu ili društvenim mrežama sa potrebnim informacijama, kreirajte digitalne flajere za medije, partnere i publiku;
- U marketinške svrhe koristite reciklirani materijal i materijal koji se može reciklirati;
- Alternativno, umesto štampanih materijala koristite društvene mreže, sajt, video materijale itd.
- Oglasite eko-orijentaciju pozorišta. Neka informacije na tu temu budu deo vaših kampanja i oglašavanja – npr. koristite najave pre i posle izvođenja, osmislite održivi način transporta do/od mesta održavanja događaja i informišite publiku o tome, označite gde su mesta za separaciju otpada, govorite o svojim aktivnostima u ovom kontekstu prilikom pojavljivanja u medijima itd.

OPŠTE PRAKTIČNE AKTIVNOSTI

- Vodite računa o tome da li simultano rade uređaji za grejanje u jednom prostoru i uređaji za hlađenje u drugom; isključujte sistem za grejanje leti; izbegavajte „male” električne uređaje za dogrevanje; vodite računa o redovnoj proverbi protoka vazduha u ventilacionom sistemu, redovno proveravajte i podešavajte termostate, servisirajte kotlove, proveravajte slavine za vodu.
- Obratite pažnju na efikasnost električne opreme, koristite štedljive sijalice, isključujte osvetljavanje zgrade i foajea na dnevnom svetlu.
- Optimizujte fotokopir aparate na štedljivi način rada, ugasite opremu na kraju dana, zatvorite prozore ukoliko uključujete klima uređaje.
- Koristite reciklirane materijale, eko-papirnu galanteriju, sredstva za održavanje higijene i prostora sa eko-naznakom.
- Separacija otpada, posebno ambalažnog otpada za koji već postoji razvijen sistem preuzimanja, kao što je, PET (PETE) ambalaža, TETRAPAK, staklo, metal, papir i karton.⁷
- Za nabavku stvari koristite usluge lokalnih preduzetnika.
- Podstaknite članove svoje organizacije da koriste javni saobraćaj.

⁷ Na kraju dokumenta dat je link ka mapi reciklažnih kontejnera i lokacija i link sa tabelom za mogućnosti ponovne upotrebe i reciklaže drugih materijala.

**4. ZELENA
PRODUKCIJA –
ODRŽIVA
PREDSTAVA**

Odgovor pozorišta na klimatsku krizu, odnosno zelena transformacija, može se razumeti i kao proces promena orijentisanih ka postizanju tri paralelna cilja: 1.) **uspostavljanje održivih radnih procedura**, 2.) **održive predstave** i 3.) **održive zgrade**. O održivim radnim procedurama bilo je reči u prethodnom poglavlju; u ovom se bavimo održivom predstavom, tj. zelenom pozorišnom produkcijom; dok je temi održive pozorišne zgrade potrebno posvetiti posebnu pažnju onda kada se koncept promena u prethodna dva konteksta usvoji i savlada. Potrebno je da organizacija prihvati neophodnost tranzicije ka održivom poslovanju, ugraditi je u svoj svakodnevni rad, stvori nove održive produkcione okvire, te javno komunicira o ovim aktivnostima i opredeljenju; kako bi stekla snagu, spremnost i podršku donosilaca odluka, posednika kapitala i šire publike da uđe u infrastrukturna upodobljavanja i izmene (poput zelenih krovova, postavljanja solarnih panela/kolektora kao sopstevnog izvora energije, prelaska u status kupac-proizvođač električne energije, stvaranja energetske zajednice više pozorišta, kupovine električne energije kroz garancije o poreklu, ugradnje toplotnih pumpi za grejanje, itd.) koja zahtevaju značajna ulaganja, formalne promene, moguće zastoje u uobičajenom funkcionisanju kuće itd. Takođe, iako deluje da bi – umesto svih intervencija u promeni radnih procedura, npr. postavljanje solarnih panela na krov zgrade pozorišta doprinelo bržim i efikasnijim rezultatima u smanjenju emisija, ključno je razumeti da zelena transformacija pozorišta teži dugoročnoj i definitivnoj promeni načina rada i promeni svesti zajednice, zaposlenih i umetnika, do čega je moguće doći samo kroz kontinuiran, dubinski rad na implementaciji zelenih ideja i principa u svakodnevni život organizacije.

ŠTA JE ZELENA PRODUKCIJA?

Zelena produkcija podrazumeva ciklus aktivnosti od pripreme predstave do njenog skidanja sa repertoara, koncipiranih tako da teže primeni alternativnih načina rada kojima će se minimizirati emisije, tj. smanjiti nepovoljni ekološki uticaj na sredinu. U tom smislu ona:

- polazi od zelenih standarda i jasnih ekoloških ciljeva definisanih na nivou organizacije;
- podrazumeva formiranje saradničkog tima, budžeta i vremenskog plana aktivnosti u skladu sa ekološki održivim principima; i
- zahteva obezbeđivanje adekvatnih alata, veština i znanja u svim sektorima.

Osnovni elementi zelene produkcije su: **komunikacija/kolaboracija usmerena ka zajedničkom cilju i održivo upravljanje resursima**. Zasnovana na dinamičnoj komunikaciji i zajedničkom radu, ona doprinosi unapređenju ukupne organizacione kulture pozorišta, odnosa među zaposlenima i umetničkim timovima. Takođe, intenziviranje kolaborativnog rada u pravcu postizanja zajedničkih ciljeva, unutar organizacije ali i sa spoljnim saradnicima, omogućava otkrivanje novih talenata i utiče na stvaranje snažnijih veza između pozorišta i zajednice. S druge strane, održivo upravljanje resursima uspostavlja novi model rada, kojim se, na nivou pojedinačne produkcije, ali i ukupnog poslovanja pozorišta, smanjuju troškovi.

OSNOVNA NAČELA ODRŽIVE PREDSTAVE

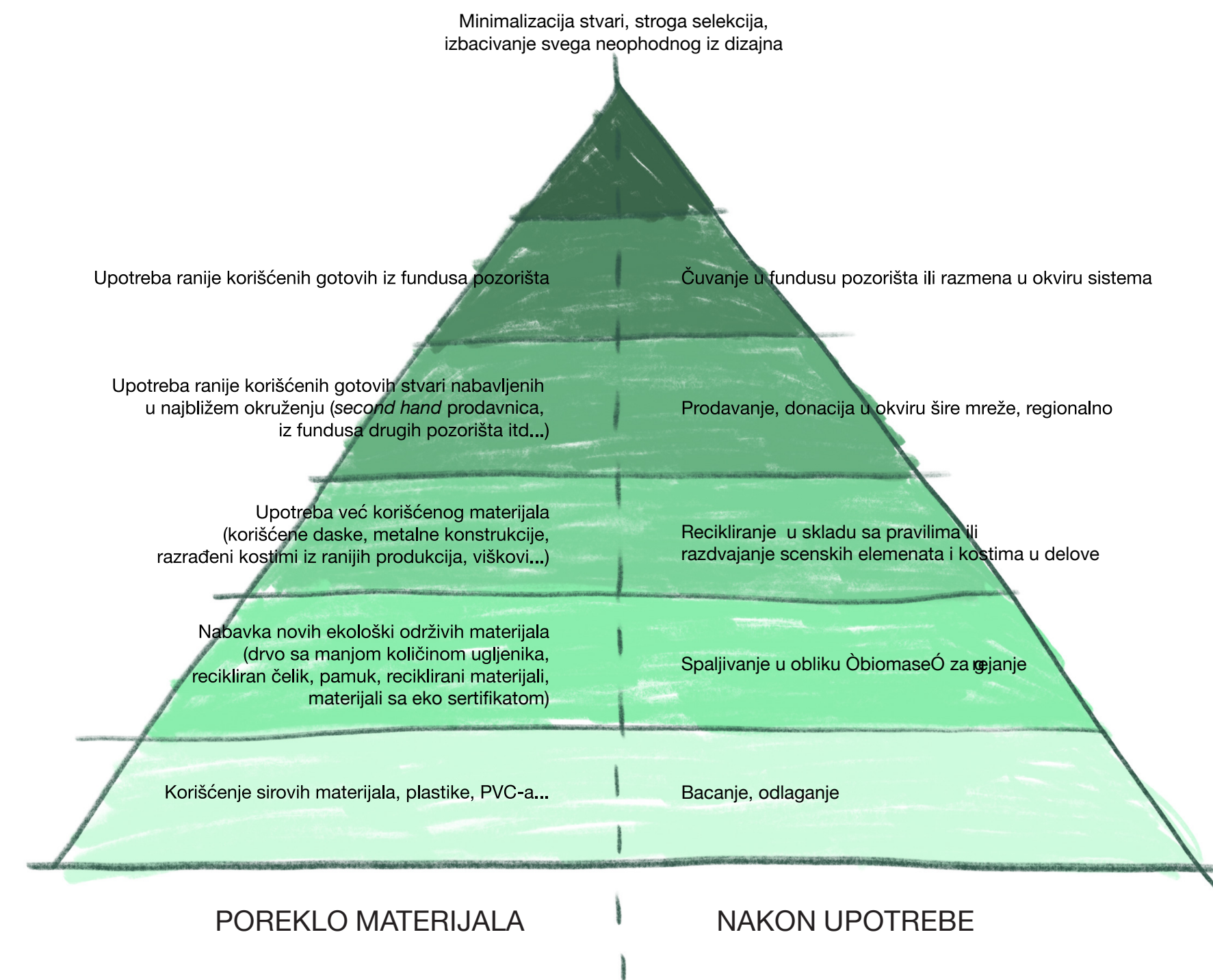
Osnovna načela održive predstave podrazumevaju primenu određenih praksi koje ne remete zamah kreativnosti i inovacije, već ih smeštaju u kontekst ekološki odgovornog delovanja. Dominantno diskutovan izazov u tom smislu odnosi se na **problem nagomilavanja otpada** koji potiče od odbačenih delova kostima, dekora, scenografije, pokvarenih električnih aparata, baterija, sijalica i sl., koje je potrebno odložiti na ekološki ispravan način i svesti na minimum. Odgovor na ovaj izazov su: **redukcija, ponovno korišćenje i reciklaža**,⁸ odnosno primena prakse **hijerarhije materijala**.⁹ U procesu stvaranja predstave ovo znači da je prvi korak dizajnom smanjiti potrebnu količinu materijala za scenografiju, kostim,

⁸ **Ponovno korišćenje** podrazumeva uzimanje gotovih stvari – odeće, obuće, detalja i njihovu ponovnu upotrebu. **Recikliranje** podrazumeva razgradnju predmeta na materijal koji može biti ponovo korišćen, a **održiva nabavka** ili *nabavka iz održivih izvora* podrazumeva nabavku nekorišćenih materijala od proizvođača/dobavljača koji su sertifikovani kao ekološki „bio”.

⁹ The Theatre Green Book, 1: Sustainable productions, https://theatregreenbook.com/wp-content/uploads/2021/03/THEATRE-GREEN-BOOK-ONE_beta1.pdf str. 14

rekvizite, a zatim pronaći već korišćene komponente i reciklirane materijale – idealno lokalno, kako bi se izbegao transport. Ukoliko to nije moguće, sledeća opcija je izabrati materijale koji su nabavljeni iz održivog izvora, a tek poslednja opcija, koju je neophodno svesti na minimum, jeste nabavka materijala iz neodrživih izvora koji štete planeti.

Isto su hijerarhizovani alternativni načini za odlaganja stvari i materijala koji više nisu potrebni, a idealno je ponovo ih koristiti u novim produkcijama ili donirati, a zatim – ukoliko to nije moguće – reciklirati na propisan način. Drugim rečima, težnja ka održivosti produkcije ne završava se na premijeri ili poslednjim igranjem, već podrazumeva i **održive protokole i sistem odlaganja**. Pored saradnje sa relevantnim operaterima za prikupljanje i reciklažu otpada, ovo može značiti i uspostavljanje saradnje sa *second hand* prodavnicama, prihvatilištima, drugim pozorištima,

prodavnicama rekvizita itd. Praksa ponovne upotrebe naročito je primenjiva u slučaju postojanja stabilne, lokalne mreže pozorišnih organizacija (kao što je sistem gradskih pozorišta), među kojima već postoje funkcionalne veze, te je jednostavnije razviti kontinuiranu razmenu *viškova*. Alternativna rešenja su i iznajmljivanje ili deljenje fundusa sa drugim pozorišnim organizacijama, te preprodaja kostima, dekora i sl. izvođačima i publici u okviru dobrotvornih događaja ili preko različitih onlajn platformi.

Naredni važan aspekt stvaranja održive predstave odnosi se na detaljno praćanje održivosti korišćenih materijala, odnosno procenu stepena štetnosti koje jedna pozorišna produkcija ostvaruje. S tim u vezi predlaže se korišćenje onlajn dostupnih verzija karbon kalkulatora, koji u odnosu na određene kvantitativne parametre izračunava emisije kojima jedna produkcija ishodi.¹⁰ Druga, jednostavnija mogućnost jeste uvođenje detaljnog popisa materijala, koji

¹⁰ **Kalkulator ugljeničnog otiska** je alat koji omogućava računanje emisije CO₂, koja se ostvaruje kroz sve procese i procedure rada u organizaciji. Unosom jednostavnih informacija, kao što su vrsta i količina materijala koji će se koristiti u pripremi i realizaciji produkcije, moguće je sagledati i obim štetnih emisija, što može uticati na procese odlučivanja u kontekstu ekološki održivog standarda koji je organizacija uspostavila. Praćenje podataka o emisijama pomoći će uspostavljanju baze podataka, koje će se koristiti u budućim projektima i aktivnostima. Primeri i linkovi za postojeće kalkulatore ugljeničnog otiska:

www.juliesbicycle.com/faqs/faq-carbonfootprint/

www.creativecarbonscotland.com/carbon-management/tools-and-resources/

www.gabi-software.com/international/indeks/

sadrži podatke o tome: šta je potrebno, u kojoj količini i od kog materijala; da li je prethodno korišćeno, nabavljeno iz održivog izvora i da li je za nabavku korišćen neki vid prevoza; te da li će se u budućnosti koristiti, gde će biti odloženo i kakav transport to podrazumeva. Vođenjem evidencije ove vrste može se prilično jasno utvrditi ekološki standard predstave i svakog njenog segmenta, dok se kontinuiranom primenom ovakve prakse ideja o ekološkim aspektima u kontekstu rada sektora ugrađuje u individualnu i organizacionu svest.

INVENTAR/ POPIS MATERIJALA

OPŠTE

• Popis materijala, za razliku od kalkulatora ugljeničnog otiska ne predstavlja toliko precizan alat, ali je njegova upotreba dosta jednostavnija. On omogućava sagledavanje porekla materijala koji se koriste u procesu produkcije, kao i plana njihovog odlaganja nakon završetka produkcije. Preporuka je da se ovaj alat koristi za produkcije čiji je cilj ispunjenje osnovnog ili srednjeg nivoa ekološke održivosti.

Ciljevi/ preporuke za izbor porekla i odlaganje materijala

OSNOVNI NIVO

- 50% materijala koji se koriste u procesu produkcije bi trebalo da budu već korišćeni
- 65% materijala bi trebalo da se ponovo iskoristi ili reciklira nakon procesa

SREDNJI NIVO

- 75% materijala koji se koriste u procesu produkcije bi trebalo da budu već korišćeni
- 80% materijala bi trebalo da se ponovo iskoristi ili reciklira nakon procesa

NAPREDNI NIVO

Preporučuje se da svi materijali budu već korišćeni, kao i da se recikliraju ili preusmere za dalju upotrebu nakon procesa.

RAČUNICA:

U procesu produkcije materijale treba procenjivati na sledeći način

- Scenografija: prema težini (ukoliko je poznata) ili prema broju (ukoliko je težina nepoznata)
- Kostimi: prema m² materijala (za kostime koje se šiju) ili prema broju (za kostime koji su već spremni za nošenje)
- Rekvizita: prema težini (ukoliko je poznata) ili prema broju (ukoliko je težina nepoznata)
- Tehnika: prema težini (opšta i scenska tehnika) ili prema broju (rasveta)

Timovi zaduženi za praćenje standarda zelene produkcije treba da obrate posebnu pažnju na razvrstavanje stavki prema brojevima. Na primer u slučaju rekvizite jedna „stavka“ može podrazumevati set šoljica i tanjira, sofu ili drvo. U slučaju kostima jedna „stavka“ može podrazumevati odelo sačinjeno od tri odevna predmeta ili par farmerki. U slučaju tehnike to može biti jedno rasvetno telo ili komplet filtera za osvetljenje.

Cilj nije „preći igricu“/ položiti test, već pružiti iskren pregled koliko je jedna produkcija odgovorna/ održiva.

Produkcija:	Primer
Lokacija:	Beograd
Premijera:	21.07.2022.
Cilj održivosti:	Osnovni nivo

SCENOGRAFIJA

	Cilj:	% ponovno upotrebljenih/ recikliranih delova scenografije čija je težina poznata	% ponovno upotrebljenih/ recikliranih delova scenografije čija težina nije poznata	Da li je cilj ispunjen?
% materijala koji su imali prethodni život	50%	41%	0%	Ne, nijedna kategorija nije ispunila cilj, potrebno revidirati
% materijala koji će imati dalji život nakon procesa	65%	91%	100%	Da

KOSTIMI

	Cilj:	% ponovno upotrebljenih/ recikliranih šivenih kostima	% ponovno upotrebljenih/ recikliranih delova scenografije čija težina nije poznata	Da li je cilj ispunjen?
% materijala koji su imali prethodni život	50%	Nepoznato	50%	Da
% materijala koji će imati dalji život nakon procesa	65%	Nepoznato	80%	Da

TEHNIKA

	Cilj:	Tehnička oprema prema težini	Tehnička oprema prema broju stavki/predmeta	Da li je cilj ispunjen?
% materijala koji su imali prethodni život	50%	79%	15%	Kupljena nova svetla; razmotriti nabavku od rentala
% materijala koji će imati dalji život nakon procesa	65%	100%	85%	Da, velika većina je

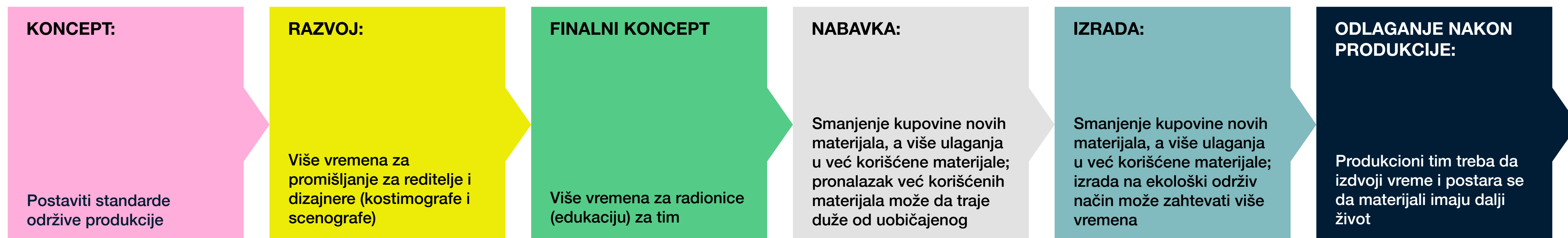
Poslednje, i već pomenuto načelo stvaranja održive predstave jeste stalna i dinamična **komunikacija članova tima na temu ekološke održivosti zajedničkog projekta**. Već prilikom prvog poziva članovima tima važno je definisati standarde održivosti i potpisati *Dogovor o zelenoj produkciji*, pri čemu i ugovori sa spoljnim partnerima treba da sadrže iste protokole.

Od početka rada na predstavi, preko prezentacija dizajna, kasnijih proba i susreta, svi članovi produkcije moraju iznova razmatrati koliko dizajn odgovara uspostavljenim standardima tj. *Zelenoj knjizi*, koje su prepreke u ostvarivanju ovoga, šta je moguće unaprediti itd. Producenti ovde imaju važnu ulogu u smislu informisanja tima o različitim opcijama – o tome šta postoji u fundusima pozorišta, koje stvari mogu biti nabavljene lokalno, da li i kako različite produkcije jedne kuće mogu da dele potrebne scenske elemente, zajednički učestvuju u nabavci itd. Važno je podeliti iskustva i edukovati ljude, ali i planirati duže rokove – za nabavku, dogovore, traženje ekoloških alternativa. S tim u vezi, nasuprot dodatnom vremenu, važno je imati u vidu uštedu u nabavci (korišćenje postojećih elemenata ne košta ili košta značajno manje nego produkcija novih).

U cilju lakše primene principa zelene transformacije, pozorišta bi trebalo da obezbede dostupnost sledećih informacija svim saradnicima i zaposlenima, članovima timova pojedinačnih produkcija:

- Fundusi i skladišni prostori – popis artikala i fotografije.
- Lista i kontakti lokalnih izvora održivih materijala i zaliha.
- Lista i kontakti fundusa za već korišćene elemente scenografije i kostima, tehničke opreme i pribora.
- Lista lokalnih proizvođača specijalnih rekvizita.
- Lista zaposlenih koji imaju potvrdu o završenom treningu o zelenoj tranziciji u pozorištu.

PREISPITIVANJE TROŠKOVA: PLANIRANJE BUDŽETA ZA ODRŽIVOST/ BUDŽETIRANJE U SLUŽBI ODRŽIVOSTI

PRAKTIČNE AKTIVNOSTI

PRIPREMA I RAZVOJ PREDSTAVE

(SMERNICE ZA REDITELJE, PRODUCENTE, ČLANOVE TIMA)

- Definišite zelenu knjigu standarda i jasne ekološke ciljeve produkcije.
- Koncipirajte zelene ugovore kojima se članovi tima obavezuju u postizanju definisanih ekoloških ciljeva produkcije i organizacije. (prilog). Ugradite zelene klauzule u ugovore sa spoljnim partnerima.
- Uključite pitanja o primeni zelenih praksi u procesu kreativnog oblikovanja projekta, od prvog sastanka tima.
- Bavite se proaktivno temom ekološke održivosti projekta na svim redovnim sastancima. Usaglasite se oko *zelenog dizajna* produkcije, uz aktivno učešće reditelja, autora scenografije i kostima kao i ostalih saradnika. Ovo predstavlja priliku da se ispoštuje ekološka misija produkcije i organizacije, ali i da se radi na razvoju veština tima u novim uslovima, tolerancije, razumevanja i konstruktivnog dijaloga.
- Imajte na umu da ekološki održive prakse u pozorištu zahtevaju vreme, kako u konceptualizaciji i dizajnu tako i u procesu realizacije. Obezbedite potrebno vreme u planu aktivnosti.
- U koncipiranju budžeta imajte u vidu dodatno vreme potrebno za usaglašavanje svih sektora u pogledu ekološki održivih opcija, ali i mogućnosti uštede koje primena zelenih praksi u produkciji omogućava.
- Dajte podršku članovima tima u stvaranju ambijenta i atmosfere koja je dovoljno fleksibilna da je model primene zelene transformacije moguć.
- Komunicirajte orijentaciju ka ekološki održivom dizajna projekta – od njegovog modelovanja do premijere – interno, ali i prema publici i široj javnosti.

PRIMER ZELENOG UGOVORA

Naslov projekta:

Produkcijnska kuća, adresa:

Period realizacije projekta:

Obavezujemo se da ćemo doprineti primeni principa navedenih u manifestu i knjizi eko-održivih standarda filmskih I TV produkcija _____.

Učestvovaćemo u oblikovanju i konceptualizaciji eko-održive produkcije u svim fazama rada na projektu _____.

Pročitali smo principe navedene u Zelenoj knjizi standarda, kao i kako se standardi primenjuju u procesu produkcije. Da bi se navedeni standardi postigli sa celim timom koji učestvuje u realizaciji sarađivaćemo zastupajući kolaborativne pristupe uz međusobno uvažvanje i poštovanje.

ČLANOVI TIMA PROJEKTA _____ (svi potpisuju)

Producent

Izvršni producent

Direktor filma

Reditelj

Scenograf

Kostimograf

Montažer

Pomoćnik reditelja

Asistent reditelja

Organizator

Vođa snimanja

Šef transporta

Gafer

Zeleni supervizor

*dopuniti prema sistematizaciji angažovanih saradnika na projektu

Datum:

SCENOGRAFIJA

- Osnovni cilj dizajna i izrade ekološki održive scenografije je redukovati sirove materijale i transport, te sagraditi scenske elemente bez ugrožavanja životne sredine ili tako da se ova negativna dejstva svedu na minimum.
- Poštujte princip *hijerarhije materijala*. Dizajnom smanjite količinu materijala koji je potreban i pronađite već korišćene scenske elemente (nameštaj, kulise) ili reciklirane materijale (daske, metalne konstrukcije, tekstilne viškove ranijih produkcija) – idealno lokalno, u bližem okruženju, kako bi se izbegao transport (*second hand* prodavnice, fundusi drugih pozorišta itd.). Ukoliko to nije moguće, birajte materijale koji su nabavljeni iz održivih izvora, a opciju nabavke sirovog materijala iz neodrživih izvora koji štete planeti izbegavajte ili smanjite na minimum. Nove proizvode i materijale nabavljajte od domaćih proizvođača.
- U dizajnu scenografije uglavnom se koriste čelik, meko drvo, lim ili PVC čija proizvodnja ima uticaja na životnu sredinu. Pokušajte da pronađete zamene u vidu eko-održivih materijala i opcija - kao što su FCS (Forest Stewardship Council) sertifikovani proizvodi, ploče od presovane slame, bambus, pluta, ploče od reciklirane plastike ili tetrapaka, itd.
- Materijale kao što su polistiren, PVC, nereciklirani čelik i tropsko tvrdo drvo potrebno je potpuno isključiti iz upotrebe jer pripadaju grupi *posebno štetnih materijala*. Ovo se odnosi i na upotrebu stiropora, stirodura, lepka i boje koje sadrže štetne hemikalije.
- Ekološka održivost scenografije mora biti planirana od početka rada na predstavi i uključena u proces dizajniranja. Razgovarajte o ovome na prvom sastanku tima; organizujte prezentaciju ekološke održivosti dizajna timu koji će učestvovati u njegovoj realizaciji, kao i drugim članovima produkcije.
- Unutar tima (ali i sa drugim zaposlenima u organizaciji) konsultujte se o mogućim održivim izvorima nabavke.
- Pripremajući predstavu, razmatrajte ispunjenost postavljenih ekoloških ciljeva. Diskutujte o izazovima i mogućnostima unapređenja u ovom kontekstu tokom celokupnog procesa produkcije.
- Primenjujte prakse *detaljnog popisa materijala*: zapisujte korišćene materijale, vodite evidenciju o njihovoj nabavci, korišćenju, odlaganju (**Prilog**).
- Uvek kada je to moguće primenjujte *modularni dizajn* koji će omogućiti višestruke upotrebe napravljenih scenskih elemenata.
- Radite na uvođenju održivih opcija i praksi u radionicama

KOSTIM, FRIZURA, MASKA

- Ekološki održiv dizajn i stvaranje kostima (frizure i šminke) teže eliminisanju neodrživih i sintetičkih materijala.
- Pimenjujte praksu hijerarhije materijala. Uvek kada je to moguće, kostimi treba da budu formirani od već korišćenih stvari (iz fundusa, second hand šopova, sa pijace i sl.). Ukoliko među postojećim (nekorišćenim) kostimima ne postoje odgovarajući elementi, rasparajte ih, razgradite i koristite kao materijal za pozamanteriju, detalje itd.
- Ukoliko je neophodno nabaviti nove materijale, koristite: reciklirane materijale, organski pamuk, organski bojene materijale i sl. Korišćeni materijali treba da budu pogodni za mašinsko pranje, kako bi se izbeglo hemijsko čišćenje. Prilikom nabavke materijala obratite pažnju na to da li imaju eko-sertifikat.
- Koristite eko-sertifikovane, netoksične farbe, lepkovi, glittere itd. i eko-sertifikovanu šminku.
- Kako se kostimski elementi ne bi naručivali i nabavljali u poslednjem času (što pored manjka kontrole održivosti nabavljene stvari podrazumeva i dodatni transport, dostavu itd.), važno je od početka precizno planirati šta je potrebno u ovom kontekstu.
- Predvidite duže vreme za dogovore i nabavku ekološki održivih opcija; konsultujte se unutar tima o alternativnim održivim izvorima.
- Koristite usluge lokalnih radnji i radionica.

- Na temu ekološke održivosti kostima komunicirajte od početka procesa produkcije i prvog sastanka tima. Tokom celokupnog procesa pripreme predstave diskutujte o stepenu postignutih ekoloških ciljeva projekta s aspekta kostima.
- Vodite računa o doslednom i kontinuiranom popisivanju korišćenih materijala (prilog). Zabaležite način nabavke, tretiranja, odlaganja. Podelite svoja iskustva sa drugima.
- Odlaganje kostima za određenu predstavu obično uključuje korišćenje brojnih kesa i jednokratnih plastičnih navlaka na odeći. Umesto toga koristite višekratne vreće za navlačenje; čuvajte i ponovo koristite kese za nabavku, transport i odlaganje.
- U procesu održavanja kostima, preporuka je da se odeća pere na 30 stepeni. Ukoliko je moguće ne stavljajte je u sušilice, već sušite na vazduhu. Kostime šalžite na hemijsko čišćenje samo kada je to neophodno.
- Vodite računa o redovnom održavanju mašina za šivenje, pegli i sl.
- Kostimske elemente koji se više ne koriste (ali i tekstilne i druge viškove) ne bacajte, već odložite za ponovnu upotrebu. Pozorišta koja imaju funduse mogu da razmisle o iznajmljivanju kostima ili deljenju svojih fundusa sa drugim organizacijama, kako bi nakupljena odeća, obuća i detalji bili što više korišćeni.
- Donirajte svoje viškove drugim pozorištima, školama, svratištima. Razmislite o mogućnostima preprodaje kostima izvođačima, publici, široj javnosti u okviru različitih akcija i/ili preko onlajn platformi.
- Stvari koje više ne mogu da se koriste pošaljite na reciklažu.

6 KLJUČNIH SAVETA ZA SCENOGRAFE I KOSTIMOGRAFE

MANJE JE VIŠE

KORISTITE VEĆ KORIŠĆENE I RECIKLIRANE MATERIJALE.

AKO NABAVLJATE NOVO, RAZMISLITE O NJEGOVOM POREKLU.

POTRUDITE SE DA SVE BUDE LAKO PRIMELJIVO ZA PONOVDNU UPOTREBU.

KONSULTUJTE SE SA TIMOM.

SVETLO, ZVUK I AUDIO-VIZUELNA OPREMA

- Nakon usvajanja principa zelene transformacije potrebno je obezbediti dodatna znanja i veštine kod zaposlenih u tehničkom sektoru (zaduženih za svetlo, zvuk i AV).
- Kako svetlosna, zvučna i audio-vizuelna oprema troše električnu energiju čak i na *stand by* režimu rada, a u njihovu proizvodnju uključeni su posebno štetni materijali, prilikom nabavke nove tehničke opreme pozorište treba da vodi računa o tome da: nova tehnička oprema bude iz grupe A potrošača; bude modularna, jednostavna za upotrebu u zgradi pozorišta, ali i van nje; šefovi sektora budu u stalnoj komunikaciji sa proizvođačima i prate eko-tendencije u ovoj oblasti.
- Prilikom početka rada, važno je svim članovima sektora tehnike predstaviti standarde i ciljeve ekološki održive produkcije.
- Rediteljski koncept i autorski dizajn moraju da uvažavaju i razumevanje problema emisija svetlosnih tela, gde je moguće umanjiti njihovu upotrebu, kao i veliki broj promena svetlosnih slika. Zato je važno uključiti članove tehničkog sektora zadužene za svetlo, ton i audio-vizuelne produkcione elemente u najranijoj fazi konceptualizacije estetike predstave.
- Vodite računa o redovnom održavanju opreme kako bi se uticalo na njen produženi rok trajanja.
- Opremu koja više nije u upotrebi možete prenameniti, donirati ili poslati na reciklažu.
- Potrošnju racionalizujte u odnosu na ekološke standarde.
- Veze kablova i PVC traka, gde god da je moguće, zamenite alternativama kao što su platnene vezice, zglobni pričvršćivači i stege za višekratnu upotrebu.
- Vodite računa o racionalizaciji transporta.

PUTOVANJA, GOSTOVANJA

- Prilikom planiranja gostovanja koristite voz ili autobus ukoliko je to moguće (izbegavajte avio-prevoz ukoliko nije neophodan jer je ovo tip prevoza koji najviše zagađuje); ako morate, koristite direktan let.
- Podelite transport sa drugom organizacijom – identifikujte postojeće i inicirajte stvaranje novih grupa na društvenim mrežama koje služe dogovorima ovog tipa.
- Smanjite količinu dekora i kostima koje nosite, konsultujte se sa kućom u kojoj gostujete o alternativnim varijantama koje mogu da vam ponude.
- Informišite se o *Zero Waste* regulacijama zemlje u kojoj gostujete i ponašajte u skladu sa njima.

PRILOZI

SET I SCENOGRAFIJA	PREDMET/STAVKA	IZVOR	ODREDIŠTE
--------------------	----------------	-------	-----------

STAVKA/ PREDMET	MATERIJAL ; NAPOMENA; KOLIČINA (KG)	PRETHODNO KORIŠĆENO; BELEŠKE; TRANSPORT	ODLAGANJE; PONOVA UPOTREBA; TRANSPORT
GLAVNI INVENTAR (POZNATA TEŽINA U KG)			
1) npr. podne obloge	komad šperploče sa završnom obradom teksture; 25 komada, FCS sertifikat; 75kg	ne; nabavljeno od strane majstora scene; kamion od trgovine do majstora scene	kompanija za reciklažu; da; kombi do skladišta
2) npr. podna osnova: čelična osnova	čelična osnova; od rental kompanije tražili informaciju o težini; 100kg	da; iznajmljeno; kamion od rentala	uskladištiti; da; ne
3) npr. stepenice (centralne)	centralni deo od mešovitog materijala i čelični okvir; procenjena težina (pronađene su u skladištu); 50kg	da; uzeto iz skladišta; kombi od skladišta	vratiti u skladište; da; kamion do skladišta
4) npr. viseća konstrukcija	ostala od prethodnog projekta- ne zna se poreklo materijala, procena metal/ čelik; procenjena težina; 40kg	da; već u pozorištu od prethodnog projekta; ne	odbaciti; ne
5) npr. kamenje	komadi škrljaca, prepostavlja se nerekicirani; 40 sanduka sa kamenjem, pretpostavka da je svaki	ne; kupljeno online; kombi od dostavljača	donirati botaničkoj bašti; da; kombi do bašte
	UKUPNO: 465	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 41 %	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 91 %

OSTALI PREDMETI (NEPOZNATA TEŽINA)	nerđajući čelik sa priključkom; naručeno online, težina nije bila uključena u specifikaciju; 8	ne; naručeno online; kamion od dostavljača	prodato second-hand radnji; da; eBay transport
1) npr. žičani kablovi za viseću konstrukciju			
	UKUPNO: 8	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 0%	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 100%

NAPOMENE

1. Probajte da saznate težinu, ukoliko je moguće, za svaki korišćeni predmet. Može biti u pitanju procena težine, a do ove informacije se može doći i putem konsultacije sa majstorom scene, specifikacije materijala/ proizvoda ili merenjem.
2. Kategorija „ostali predmeti“ namenjena je onim stavkama čije težina nije poznata. Ukoliko postoji nekoliko takvih predmeta, probajte da ih grupišete približno prema veličini.
3. Izostavite male i predmete srednje veličine čija težina nije poznata, a koji nisu novi.
4. Izostavite učvršćivače i veoma male predmete.

REKVIZITA I NAMEŠTAJ	PREDMET/STAVKA	IZVOR	ODREDIŠTE
----------------------	----------------	-------	-----------

STAVKA/ PREDMET	MATERIJAL ; NAPOMENA; KOLIČINA (KG)	PRETHODNO KORIŠĆENO; ODRŽIVO ILI DRUGO POREKLO; TRANSPORT	ODLAGANJE; PONOVA UPOTREBA; TRANSPORT
GLAVNI INVENTAR (POZNATA TEŽINA U KG)			
1) npr. ručno izrađene klupe	drvo; informacija od težini dobijena od majstora; 100kg	da; drvo iz radionice, prethodno korišćeno u drugim produkcijama; kamion iz radionice	vraćeno u radionicu za rastavljanje i dalju upotrebu; da; kamion do radionice
2) npr. plastično lišće	plastika; naručeno online; težina u okviru specifikacija proizvoda; 50kg	ne; kupljeno online; kamion od prodavca	poslati u skladište; da; kamion do skladišta
3) npr. zelena klupa	plastika+čelični ram; naručeno online; težina u okviru specifikacija proizvoda; 26kg	ne; kupljeno online; kombi do lokacije	odlaganje (nije reciklabilno); ne; ne zna se
4) npr. kancelarijski sto i stolice	x10 stolica; okvirna težina bazirana na regularnoj prosečnoj težini kancelarijskih stolica- 45kg; 450kg	da; kompanija za iznajmljivanje kancelarijskog nameštaja; kamion od kompanije	vratiti rentalu; da; kamion do kompanije
5) npr. baštenski sto	metal?; second hand prodavnica; težina procenjena u odnosu na sličan sto iz Ikee; 10kg	da; kupljeno u second-hand prodavnici; kombi od dobavljača	odlaganje (nije reciklabilno); ne; ne zna se
	UKUPNO: 465	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 88%	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 94%

OSTALI PREDMETI (NEPOZNATA TEŽINA)			
1) npr. makete drveća i biljaka	plastika; iz skladišta; 20	ne; eBay; kombi od prodavca	poslato u skladište; da; kombi do skladišta
2) npr. jastučići za stolice i klupu	tkanina; nema informacija o težini, kupljeno online; 6	da; kupljeno na gumtree; pokupljeno pešaka	da; ponovo prodato online; kupac pokupio pešaka
3) npr. plastično lišće	plastika; kupljeno u second hand-u, nema podataka o težini, približno 2 kutije; 2	da; second hand; isporučeno biciklom	odlaganje; ne; nepoznato
	UKUPNO: 28	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 29%	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 93%

IZOSTAVLJENO I DRUGE NAPOMENE

- ekseri, šrafovi i mali učvršćivači- izostavljeno
- razno- mali predmeti- mala količina, sve uzeto iz skladišta

POPIS MATERIJALA (NASTAVAK)

KOSTIMI	PREDMET/ STAVKA	IZVOR	ODREDIŠTE
---------	--------------------	-------	-----------

STAVKA/ PREDMET MATERIJAL ;
NAPOMENA; KOLIČINA (m²) PRETHODNO KORIŠĆENO; ODRŽIVO
ILI DRUGO POREKLO; TRANSPORT ODLAGANJE; PONOVA
UPOTREBA; TRANSPORT

ŠIVENI KOSTIMI			
1) Nijedan			
	UKUPNO: 0	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: /	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: /

KOLIČINA (BROJ STAVKI)

KOSTIMI I OSTALI GOTIVI ELEMENTI			
1) npr. farmerke	teksas; kupljeno online; 2	ne; kupljeno online; direktna dostava	izbacivanje; ne; nepoznato
2) npr. chino pantalone	pamuk; lični komad od glumca; 1	da; lični komad; transport glumca	glumac zadržava; da; transport glumca
3) npr. košulje	pamuk; kupljeno online; 3	ne; neodrživo poreklo, sadrži štetne materije; kombi od dostavljača	glumci zadržavaju; da; transport glumaca
4) npr. cipele	iz fundusa; 3	da; iz fundusa; već u prostoru	vraćeno u fundus; da; bez transporta
5) npr. laboratorijski mantil	mešavina materijala; pozajmljeno; 1	da; pozajmljeno od glumčevog prijatelja; transport glumca	vraćeno vlasniku; da; javni prevoz
	UKUPNO: 10	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 50%	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 80%

IZOSTAVLJENO I DRUGE NAPOMENE

- 1) čarape, veš
- 2) boja za tkanine, kravate, konac- izostavljeno, minimalno korišćeno

POPIS MATERIJALA (NASTAVAK)

TEHNIČKA OPREMA	PREDMET/ STAVKA	IZVOR	ODREDIŠTE
-----------------	-----------------	-------	-----------

STAVKA/ PREDMET	MATERIJAL ; NAPOMENA; KOLIČINA (KG)	PRETHODNO KORIŠĆENO; ODRŽIVO ILI DRUGO POREKLO; TRANSPORT	ODLAGANJE; PONOVNA UPOTREBA; TRANSPORT
TEHNIČKA OPREMA U KG			
1) npr. čelični okvir za platformu	nerađajući čelik; korišćeni delovi sa starih platformi; 50	da; korišćeni delovi sa starih platformi; već u radionici	nazad kod majstora za rasklapanje i dalju upotrebu; da; kombi do radionice
2) npr. viseći kablovi za opremu	kupljeno online; informacija o težini dobijena na osnovu specifikacije proizvoda; 15	ne; kupljeno online; kamion od prodavca	ostaje u prostoru/ pozorištu za dalju upotrebu; da; nema prevoza
3) npr. 4x stalka za mikrofoni	iznajmljeno; informacija o težini dobijena na osnovu specifikacije proizvoda- 2kg svaki; 8	da; iznajmljeno; kombi od rentala	vraćeno rentalu; da; kombi do rentala
	UKUPNO: 636	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 88%	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 94%

KOLIČINA (BROJ STAVKI)

TEHNIČKA OPREMA PREMA STAVKAMA			
1) npr. novi reflektori	ново; kupljeno online; 10	ne; kupljeno online; prodavac isporučio	ostaje u prosturu za dalju upotrebu; da; nema transporta
2) npr. filteri za reflektore	iz fundusa; 2 pakovanja od po 10 komada; 2	da; iz fundusa; već u prostoru	odložiti; ne; nepoznato
3) npr. filteri za reflektore (novi)	naručeno od dobavljača; 6 kom u pakovanju; 1	ne; kupljeno online; kombi od prodavca	dodati u fundus; da; nema transporta
4) ostalo			
	UKUPNO: 13	% recikliranih ili ponovo korišćenih materijala: 15%	% materijala koji će se reciklirati ili ponovo koristiti: 85%

IZOSTAVLJENO I DRUGE NAPOMENE

- 1) kablovi za mikrofoni, baterije, itd.
- 2) sijalice, stalci za osvetljenje, menjano u toku realizacije od strane prostora- nemoguće za praćenje
- 3) ovaj popis ne podrazumeva već postojeće osvetljenje i tehniku koja se nalazi u prostoru, samo dodatnu opremu za potrebe konkretne produkcije

**PREGLJED
VAŽNIH
POJMOVA I
KONCEPTA**

Efekat staklene bašte je proces usled kog je vazduh na površini Zemlje „relativno topao”. Atmosfera Zemlje dominantno se zagreva od podloge, koju zagrevaju sunčevi zraci, a ne direktno od sunčevih zraka. Gasovi koji čine vazduh skoro da uopšte ne apsorbuju energiju koja dolazi sa Sunca, međutim pojedini gasovi u atmosferi, koje nazivamo gasovima sa efektom staklene bašte (ili kratko gasovi staklene bašte) „dobri” su apsorbiraju energiju koju izračuje podloga, koja se prethodno zagrejala sunčevim zračenjem. Gasovi koji imaju ovu osobinu su vodena para, ugljen-dioksid, metan, gasovi koji sadrže fluor (HFC, PFC, SF6), ozon i azot-suboksid, a dominantnu ulogu u efektu imaju vodena para i ugljen-dioksid. Ukoliko u atmosferi ne bi bilo ovih gasova, temperatura na površini planete bi bila za oko 30 stepeni niža nego što jeste, odnosno bila bi oko -18 °C. U tom smislu ovi gasovi suštinski doprinose održanju živog sveta na Zemlji. Poslednjih 150 godina antropogene emisije ugljen-dioksida doprinle su povećanju njegove koncentracije u atmosferi za 50%, pa je tako Zemlja danas toplija za 1,2 °C u odnosu na period od pre 150 godina. Ukoliko koncentracija ovog gasa bude nastavila da se povećava, planeta će nastaviti da se zagreva.

Klimatske promene su promene koje se pripisuju direktnim ili indirektnim ljudskim aktivnostima koje za posledicu imaju menjanje sastava atmosfere, i koje su dodatak na prirodnu varijabilnost klime, a koje su zabeležene tokom uporedivih dužih vremenskih perioda.¹⁰ [\[link\]](#)

¹⁰ Ovu definiciju klimatskih promena je usvojila Okvirna konvencija UN o promeni klime (eng. United Nations Framework Convention on Climate Change UNFCCC) u okviru koje se vode pregovori međunarodne zajednice o rešavanju ovog problema. Šira definicija, koja ne uključuje samo promene koje su se desile proteklih decenija, zbog ljudskih aktivnosti, već i one u dalekoj prošlosti koje su se desile dominantno usled prirodnih procesa može se naći u [rečniku](#) Međuvladinog panela o klimatskim promenama (eng. Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC).

Pariski sporazum (fr. *Accord de Paris*) predstavlja međunarodni ugovor o klimatskim promenama usvojen 2015. u Parizu na UN konferenciji o klimatskim promenama. Ugovor je stupio na snagu 2016. godine, a do danas, od 197 članica Okvirne konvencija UN o promeni klime (eng. *United Nations Framework Convention on Climate Change UNFCCC*) koje su sporazum potpisale, samo 4 sporazum nisu naknadno i ratifikovale na nacionalnom nivou. Osnovni dugoročni cilj sporazuma odnosi se na ograničavanje daljeg porasta prosečne globalne temperature znatno ispod 2 °C u odnosu na pre-industrijski period, naglašavajući da bi poželjna granica bila 1,5 °C. Zadržavanje porasta temperature bi značajno umanjilo negativne efekte klimatskih promena, a da bi ciljevi bili ostvareni globalne emisije gasova sa efektom staklene bašte (eng. *Greenhouse Gases GHG*) treba smanjiti što je pre moguće i dostići nultu vrednost do sredine 21. veka. [\[sporazum\]](#)

Nacionalno opredeljeni doprinosi (eng. *Nationally determined contributions NDCs*) jesu planovi svake zemlje pojedinačno da smanji svoje GHG emisije i prilagodi se negativnim uticajima klimatskih promena, prateći šire ciljeve Pariskog sporazuma. U tom smislu svaka zemlja potpisnica sporazuma je u obavezi da usvoji svoje planove o eliminaciji emisija do sredine 21. veka i ove planove predstavi, podnese Okvirnoj konvenciji UN o promeni klime. [\[više\]](#)

Evropski zeleni dogovor (*European Green Deal ili Green Deal*) predstavlja skup politika donetih od strane Evropske komisije, sa sveobuhvatnim ciljem da Evropska unija postane klimatski neutralna, odnosno da svoje GHG emisije svede na nulu do 2050. godine, što je dugoročni cilj Pariskog sporazuma. Kratkoročni cilj politika je smanjenje

GHG za 50–55% do 2030. u odnosu na vrednosti iz 1990. godine. Usvojene politike uključuju i preispitivanje svih postojećih zakona, u smislu njihovog usaglašavanja sa ovim ciljevima, ali i uvođenje novih o cirkularnoj ekonomiji, renoviranju zgrada, biodiverzitetu, poljoprivredi i inovacijama. Evropski zeleni dogovor ne treba mešati sa Novim zelenim dogovorom (**Green New Deal**), inicijativom koja je imala slične ciljeve i koja je postojala u Sjedinjenim Američkim Državama, ali koja nije i dalje formalno realizovana. [[više](#)]

Sofijska deklaracija o „Zelenoj agendi” za Zapadni Balkan ili kratko Sofijska deklaracija, usvojena je od strane lidera zemalja Zapadnog Balkana, u novembru 2020. godine. Ovom deklaracijom su zemlje regiona preuzele obavezu sprovođenja mera u oblasti sprečavanja klimatskih promena i zagađenja, transformacije u oblasti energetike, očuvanja biodiverziteta, razvoja mobilnosti i cirkularne ekonomije, održive poljoprivrede i proizvodnje hrane, kako bi bio uspostavljen okvir za usaglašavanje politika ovih zemalja sa Evropskim zelenim dogovorom. [[link](#)]

Ugljenični otisak je ukupna emisija GHG koja je nastala kao posledica odgovarajućih aktivnosti pojedinca, događaja, organizacija, usluga ili procesa kreiranja proizvoda. Često nije moguće odrediti tačnu vrednost ugljeničnog otiska, ali i pored ovog nedostatka koncept je ostao jedan od najpopularnijih za praćenje izdvojenih doprinosa klimatskim promenama. Mnogi ga smatraju i kontroverznim konceptom, posebno od 2005. godine, kada je koncept kampanjski popularizovan od strane kompanije British Petroleum, i to posebno, personalni ugljenični otisak, što je tumačeno kao pokušaj defokusiranja odgovornosti sa kompanija na

pojedince. Ipak zbog svoje opšte popularnosti danas postoji veliki broj različitih tzv. kalkulatora ugljeničnog otiska, čija kompleksnost ide od jednostavnih preliminarnih procena do tematski definisanih, kao što su kalkulatori za [događaje](#) ili turneje.

Energetski pasoš je sertifikat o energetskim svojstvima zgrade koji izdaje ovlašćena organizacija. U njemu su iskazane kvantitativne informacije koje uključuju proračun potrebne energije za grejanje, odnosno energetski razred nekretnine, ali i kvalitativne informacije o korišćenim materijalima, uslovima komfora u objektu i preporuke za unapređenje komfora i smanjenje potrošnje energije. [[više](#)]

Energetski audit (pregled) predstavlja proces koji se obavlja u svrhu preduzimanja aktivnosti na smanjenju potrošnje energije ili uštede u smanjenju gubitaka energije. Sam pregled može sadržati i izveštaj koji ukazuje na predložene mere za uštedu energije, sa procenom ušteta i procenom potrebnog ulaganja. Pregled obično izrađuje konsultantska kuća ili kompanija koja se bavi ovom vrstom specijalizovane usluge.

Garancije porekla (za obnovljive izvore energije) jeste elektronski dokument koji ima isključivo funkciju da krajnjem kupcu tj. potrošaču energije, dokaže da je određena količina električne energije koja mu je dostavljena proizvedena iz obnovljivih izvora, tj. da je „zelena”. Ovaj dokument se prvo izdaje proizvođaču „zelene” električne energije, a zatim krajnji kupac od snabdevača može kupiti garanciju, čime se dokazuje da je deo potrošene energije proizveden iz obnovljivih izvora. Mehanizam je osmišljen kao podsticaj za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora, ali i kao način kojim se indirektno podiže svest o važnosti zaštite životne

sredine o klimatskim promenama. Sve veći broj organizacija i kompanija u svetu se odlučuje na kupovinu ovih garancija na godišnjem nivou za celokupno procenjenu godišnju potrošnju. [\[više\]](#)

Kupac-proizvođač (prozjumer) predstavlja koncept u kome pojedinci, ali i institucije mogu ostvariti status i proizvođača i potrošača električne energije i detaljno je definisan novim Zakonom o energetici i odgovarajućom uredbom. Kupac-proizvođač razlikuje se od običnog kupca električne energije tako što je na unutrašnje instalacije priključio sopstveni obnovljivi izvor energije (npr. solarne panele), pri čemu se proizvedena električna energija koristi za snabdevanje sopstvene potrošnje, a višak proizvedene električne energije isporučuje u prenosni sistem. U zavisnosti od odnosa proizvodnje i potrošnje kupac-proizvođač može da doplati deo energije koju je iskoristio a koju on nije sam proizveo, ali i da proda višak ukoliko je više proizveo nego što je sam potrošio. [\[uredba\]](#)

Zelena javna nabavka predstavlja proces u kojem javni sektor/naručioci nastoje da nabave dobra, usluge i radove sa smanjenim uticajem na životnu sredinu kroz njihov životni ciklus, u odnosu na dobra, usluge i radove koji bi inače bili nabavljeni, a koji imaju istu primarnu funkciju. Ovakvim pristupom se omogućava da kroz posvećen pristup nabavci koja ne uključuje samo inicijalne troškove za dobra, radove i usluge, već i stavljanjem pažnje na uticaje koje oni imaju u različitim fazama životnog ciklusa, može doći do značajnih ušteda, smanjenih negativnih uticaja na životnu sredinu i pozitivnih uticaja na društvo. U Srbiji ovaj proces predstavlja dobrovoljni regulatorni instrument. [\[više\]](#) i [\[više\]](#)

Cirkularna ekonomija predstavlja regenerativni ekonomski sistem u okviru kojeg se proizvodni resursi, otpad, emisija otpada i energetske odliv bitno umanjuju usporavanjem, zaokruživanjem i produžavanjem energetske i materijalne ciklusa (životnih krugova) u proizvodnji. To se ostvaruje pre svega osmišljavanjem i stvaranjem proizvoda na takav način da im se maksimalno produži životni vek, ali i održavanjem, servisiranjem i reciklažom. [\[više\]](#)

NACIONALNI DOKUMENTI I KORISNI LINKOVI

- Zakon o klimatskim promenama [[link](#)]
- Nacionalno opredeljeni doprinosi Srbije [[link](#)]
- Drugi izveštaj Republike Srbije prema Okvirnoj konvenciji UN o promeni klime [[link](#)]
- Nacrt Strategije niskog ugljeničkog razvoja [[link](#)]
- Akcioni plan adaptacije na klimatske promene – Grad Beograd [[link](#)]
- Zakon o energetici [[link](#)]
- Nacionalni registar preduzeća i kompanija koje se bave sakupljanjem, transportom, skladištenjem, tretmanom i odlaganjem opasnog i neopasnog otpada [[link](#)] i interaktivni portal [[link](#)]
- Reciklažni centri u Beogradu [[link](#)]
- Reciklažni kontejneri i zvona za ambalažni otpad u Beogradu [[link](#)]
- Tabele sa predlozima za reciklažu raznovrsnih materijala ili njihovu ponovnu upotrebu [[link](#)]

